

Марія ЯКУБОВСЬКА

МІФОЛОГЕМА БУТТЯ У ТВОРЧОСТІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

Валерій Шевчук – один із небагатьох українських письменників, який створив у своїх творах цілісну картину буття українства. Його творчість – в епіцентрі розвитку українського письменства другої половини ХХ століття.

Валерій Шевчук тримав духовний простір держави у часи тоталітаризму, катаклізмів і потрясінь. У всі часи словом він утверджував дух нації. Звідси – цілісність його естетично-філософських принципів, багатогранна концепція філософії буття українства як цілісної системи, у центрі якої – постать гармонійної людської індивідуальності.

Леонід Новиченко у статті: „Тичина і його час: незайві доповнення” наголошує: “Немає сумніву, що літературознавці, будуючи нову концепцію історії української радянської літератури, освітлену сучасними теоретичними поглядами на вузлові етапи та проблеми розвитку нашого суспільства, стануть перед потребою багато чого переглянути й пересмислити... Буде тут і справедлива реабілітація цінностей, зневажених, викривлених, відкинутих внаслідок вульгарного, скособоченого, а то й умисне тенденційного підходу. Буде й принципова розмова про “плями на сонці” – про відступи від правди і хибні тенденції, які під чавунним тиском сталінізму проникали в творчість найвидатніших митців, яких ми з повним правом називаємо нашими класиками. Але буде й висока пошана до всього справді “завойованого” в нелегкій історії радянської літератури, буде неотруєна дешевеньким скепсисом справедлива оцінка її новаторських звершень, хай за них потім і заплачено неймовірно дорогу ціну, хай за ними й наступали періоди серйозних криз і падінь”¹.

За об’ємом написаного він займає одне з перших місць у нашому письменстві. Прозаїк, дослідник давньої української літератури, поет, сценарист, вчений-літературознавець, фольклорист. Великий охоронець і примножувач скарбів занедбаних і напівзабутих, відкинутих зумисне чи випадково, розсипаних чи розгублених по стежках української історії. Лауреат Державної премії ім. Т.Шевченка, а також премії Фонду Антоновичів, літературних премій ім. Є.Маланюка, Олени Пчілки, О.Копиленка. Твори Шевчука перекладено 21 мовою.

У творчому доробку Валерія Шевчука понад 70 книг. Його твори приваблюють тонким психологізмом, витонченим ліризмом, ґрунтовною

¹ Новиченко Л. Тичина і його час: незайві доповнення // Радянське літературознавство. – 1989. – № 4. – С. 21-22.

філософією буття. Роман “Три листки за вікном” (1986) був удостоєний Державної Шевченківської премії. Валерій Шевчук значну увагу приділяє українській традиції та історії. Заглиблюючись у пракорені національної історії, він прагне дати відповідь на найзлободенніші питання сучасності.

Корогодський Р.М., пунктиром (зауважте, тільки акцентуючи на найголовнішому!) окреслює творчий доробок Валерія Шевчука: Він “прозаїк непередбачуваний. Коли в 60-х роках ми зачитувались його новелами та повістями з життя тихого Житомира, ніхто не міг навіть уявити, що скрупульозний реаліст (“Серед тижня”, “Набережна, 12”) уже пише сюрреалістичні дива (“Турчиновський”, “Сповідь”, “Мор”, “Птахи з невидимого острова”), великий цикл фольклорно-історичних оповідань аж дотепер уже класичного роману “Дім на горі”. Якісний стрибок у поезиці, здавалося б, нічим не був продиктований. Я вже не кажу: зовсім несвоєчасний. Адже ніщо з переліченого більше двадцяти років не могло побачити світ, бо ніяк не вписувалося в межі пануючої ідеологічної доктрини літератури. Коли ж нарешті дозволили Шевчуку друкуватися, з’явилися знову—таки несподівані речі: новітня міфологема Києво-Печерської лаври (“На полі смиренному”); культурологічний пласт барокової поезії, включно до Г.Сковороди; козацький літопис С.Величка, що його багато років перекладав письменник. Тоді ж створювалися тонкі психологічні паралелі про молодих науковців-музейників, стару творчу інтелігенцію, про життєві колізії між меншими околицями Житомира (“Крик півня на світанку”, “Долина джерел”, “Маленьке вечірнє інтермеццо”, “Дзигар одвічний”). І от з’являється чи не найцікавіший роман “Три листки за вікном”. Умовно назву його епопеєю XVIII-XIX ст. з непростого життя українського освіченого стану. Точніше його важкого становлення. Запам’яталася дуже влучна назва рецензії М.Рябчука на роман “300 років самотності...”

І от нарешті в роки “перестройки” Шевчук вийшов на новий культурологічний пласт – дохристиянської духовності (“Мисленне дерево”)...²

Валерія Шевчука поряд з Ліною Костенко й Ігорем Калинцем називають головним українцем – претендентом на здобуття Нобелівської премії в галузі літератури. Чи відбудеться його висунення на це лауреатство? Це залежить від її величності Долі. Тому що за об’ємом і суттю зробленого Валерій Шевчук посідає одне з найважливіших місць в історії світового письменства. Він – один із тих, хто завойовує нові художньо-тематичні площини для рідного слова. Бо немає нічого важливішого – поза рідною стежкою, рідною землею, тими людьми – серед яких виріс, які вірили у нього, які знали його просто любили і люблять. Бо

² Корогородський Р. Втеча від самотності, або Апологія рідного дому. – К., 1994. – С. 5-6.

Лесів Назар. Еротика як засіб спотикання // Пік. – 1999. – № 17. – С. 43.

найгостріші проблеми не вибирають соціального статусу – вони живуть серед отих “малих рабів німих”. Найголовніше завдання художника – поставити дух, слово на захист цих людей.

Письменник Анатолій Шевчук у роздумах про творчість брата пише: “Було колись: під час однієї з прогулянок ми з Валерієм зупинилися на одному з житомирських горбів. Унизу як на долоні простягалася вся тетерівська околиця. Було це восени, і над хатами тяглися з коминів у небо сині стовпи диму”. Все це треба описати, – сказав тоді він.- Бо коли про них, людей отих, ми не гадаємо, то не гадає вже ніхто”.

На врученні Шевченківської премії Валерій Шевчук сказав такі слова: “Естетична програма мого покоління була і залишається простою: увага до пересічної людини, до людини серед людей, людини серед тижня – саме тієї, котра живе побіч тебе. Навіть у своїх історичних творах я завжди прагнув до зображення саме такого героя, бо вважав і вважаю, що це один із достойних способів повернути літературі її високе, гуманістичне, загальнолюдське призначення. Вважав і вважаю: тільки любов’ю до малого, часом упослідженого, але добротворного брата можна виміряти сенс своєї праці”.

У 1994 році побачив світ епохальний роман Валерія Шевчука “Стежка в траві” з багатозначним підзаголовком “Житомирська сага”. Цей твір можна сміливо назвати модерною інтерпретацією класичної української літератури. Всі події, життєві перипетії, випробування і подарунки долі, про які розповідає роман, мають узагальнюючий характер. Цей твір Валерія Шевчука стоїть в одному ряду із кращими досягненнями світового письменства – Франца Кафки, Федора Достоєвського, Генріха Белля, Уільяма Фолкнера, Джона Апдайка, Джорджа Оруелла, Габрієля Гарсія Маркеса...

“Письменник Валерій Шевчук належить до тих небагатьох в українській літературі, хто вже не потребує нічого доводити своєю творчістю.

Як справжній майстер художнього слова він міг (і вмів!) – дозволити собі потурбувати застояні води української літературної цноти... Єдиним “проривом”, який, власне, і не дозволяв забути про існування такого автора, був вихід роману “Три листки за вікном”³.

Міфологема буття у творчості Валерія Шевчука дозволяє глибинно осмислити внутрішні процеси літературного життя в Україні у другій половині ХХ століття у контексті суспільно-духовних подій. Микола Жулинський у доповіді на ІV Міжнародному конгресі українців в Одесі, 26-29 серпня 1999 наголошував: “Ми повинні увійти в ХХІ століття очищеними від більшовицької скверни і пройти неминучий шлях

³ Лесів Назар. Еротика як засіб спотикання // Пік. – 1999. – № 17. – С. 43.

европеїзації і секуляризації національної культури”⁴.

Переосмислення літературного процесу в Україні у ХХ столітті носить глобальний характер. „Подовження функціонування радянської літератури суперечить головним засадам українства – всебічно розвивати і примножувати наші духовні цінності. З припиненням існування імперії зла, певна річ, обірвалася радянська творчість”⁵. Матеріальні труднощі з виданням книг, слабо розвинута мережа української книготоргівлі часто не дозволяє об’єктивно зорієнтуватися у літературному процесі.

Але українська література останнього десятиліття багата чималими здобутками і творчість Валерія Шевчука займає у цьому процесі визначальне місце. Як наголошував сам письменник: „Поле культури нашої неміряне, але це не значить, що міряти його непотрібно. Міряти – це значить пізнавати, а пізнавати – доходити початків любові. Любові до світу й людей!”

При створенні міфологеми буття народу “головне для письменника – прийти до синтезу шляхом аналізу, описати і зібрати воедино елементи нашого життя, ставити важливі проблеми і накреслювати їх розв’язання, – словом, відтворювати риси неосяжного образу свого століття, зображаючи характерних його представників”⁶, – наголошував Оноре де Бальзак.

Епіцентром міфологеми буття українства у творчості Валерія Шевчука стали духовні цінності народу. Таким постає образ Тараса Григоровича Шевченка. Ось як показує образ Кобзаря Валерій Шевчук: “І сонце ясне в небі – і смуток ясний бере. Шевченко стоїть коло Золотих воріт, перед ним мольберт із чистим листком паперу – не поклав сьогодні на той папір ані лінії. Може, від того торкнуло його, тенькнуло, наче птах крилом зачепив, ставав відтак замислений та суворий і слухав мимохідь свій неспокій. Побіч росло дерево, вітер грав на його листі, і світлотінна сітка в ногах у маляра хиталася й тріпотіла, нинілася й коливалася. Знову наблизив руку з олівцем до паперу, але та безсило опала. Закинув різко голову: вгорі лежало зелене шатро і пробивалося крізь нього сипучими синіми спалахами небо.

Хтось десь плакав. Шевченко повернувся занепокоєно й насурмив брови. Ішло по вулиці мале дівча, ішло собі та й плакало і мало залите сльозами лице. Сонце падало на нього, і мерехтіли жовті виграви – рот був гірко скривлений, а кулачок тер і тер око, наче хотів витерти ще більше сліз.”⁷ Так пише про Тараса Шевченка Валерій Шевчук в оповіданні “Чарівник”.

⁴ Жулинський Микола. Подих третього тисячоліття. Українська література на межі тисячоліть// IV Міжнародний конгрес українців. Одеса, 26-29 серпня 1999. – К., 2000. – С. 16.

⁵ Сенік Л. Що таке радянська література? Коли вона почалася в Україні, коли вона скінчиться? // IV Міжнародний конгрес українців. Одеса, 26-29 серпня 1999. – К., 2000. – С. 20.

⁶ Оноре де Бальзак. Думки про мистецтво. – К.: Мистецтво, 1981. – С. 49.

⁷ Шевчук Валерій. Вибрані твори. – К., 1989. – С. 467.

У нашому письменстві так багато написано про Тараса Шевченка – а письменник знайшов свій кут зору. Він показав нам Кобзаря у момент творчості (чи навіть не творчості, а передчуття цієї творчості). І, як у краплі роси може відбитися весь світ, так і у цьому малюнку ми можемо спостерегти найголовніший закон творчого письма Валерія Шевчука: співпереживання, глибинне співвіднесення митця з навколишністю. Не обійти увагою ані сонячного променя на зеленому листу, ані клаптика неба нехай навіть у дірявому човні, ані лету малого осіннього листочка, ані сльози сироти... І весь світ маліє перед гіркотою дитячої сльози, яка тре кулачками очі, витискаючи з них сльозенята...

Письменник і світ, екзистенційне заглиблення у глибини правдивості, багатшаровість оповідей, безперервність людського буття, гармонія космічного колообігу і вічна туга за одним-єдиним – гармонією світу, гармонією життя.

“Світ цей надто складно й багатоманітно переплетений, і те, що є в ньому такі смертники й Агапіти, та й навіть оці одягнені в чорне люди, може, все це потрібно світу, все це – лунки однієї сітки, бо сіткою знову ж таки Бог є? Так мало ми про цей світ знаємо, тож чи можна відверто судити й хвалити його, адже розум і дурість, милосердя й жорстокість – це клітини одного духу...” Я все таки сумнівався. Не розумів до кінця джерел свого сумніву, бо було тут такого, що суперечило моєму серцю...⁸ – це рядки з роману Валерія Шевчука “На полі смиренному”. Про що вони свідчать? Про філософське самозаглиблення автора у проблеми світу. Це як віддзеркалення фрази: не суди – і судим не будеш. Чому досконалий світ (так задуманий вищими силами) терпить зло, насильство, свавілля, бруд? Але ж, можливо, існування тих сил – не що інше, як випробування для самої людини, перевірка її на міцність духу. Адже хіба би існували сили зла, якби людина навчилася чинити їм гідний опір? Доцільність і недоцільність, вигадка і дійсність, реальність і ірреальність, сучасне і минуле, майбутнє і потойбічне – у творчості Валерія Шевчука все злилось у одну велику гармонію. Але за загальними сентенціями письменник не оминає ніколи реальної особистості. Бо ж ради неї – оці виснажливі сидіння за письмовим столом, оті болючі думи-передуми, оті переживання за кожного і всіх, оті усамітнення – ради творчості...

“Я свідомо прирік своє життя народові упослідженому... через це від суспільства чекав я неприємностей та неприйняття, а не сприяння, бо це нормальна реакція тоталітарного режиму супроти тих, хто бажає бути собою. Кожен компроміс – це втрата себе... Отже, компроміси були для мене неможливі”, – наголошує сам письменник.

Гармонія буття у творчості Валерія Шевчука співвідносна з гармонією людських взаємин. Його творчість наповнена звучанням особливого регістру. Оноре де Бальзак, розмірковуючи про природу художньої

⁸ Шевчук Валерій. На полі смиренному. – К., 1983. – С. 114.

творчості, наголошував: “Бетховен – єдина людина, яка навіває мені почуття задрощів... У фіналі здається, що якийсь чарівник підносить вас у казковий світ, де у розкішних палацах зібрані чудесні зразки різноманітних мистецтв; за порухом його руки відчиняється брама, яка нагадує двері флорентійської каплиці, і перед вашими очима постають небачені красуні – феї фантазії. Дивні істоти, наділені красою жінки, пурхають навколо на своїх райдужних, мов у ангелів, крилах, і на вас ллється хвилі небесного повітря, яке, за словами Сведенборга, дзвенить і духмяніє, наділене кольором і відчутне на дотик; струменіючи, воно сповнює душу раюванням!

Ні, геній письменника не дає таких насолод; те, що ми можемо передати пером, належить конечному, визначеному, а Бетховен підносить вас у сфери нескінченного.”⁹

Романи останнього десятиліття ХХ століття Валерія Шевчука є яскравою ілюстрацією зображення міфологеми буття як найвищої гармонії. “Око прірви”, “Жінка-змія” – зовсім несподівані для читача. Врешті, потреба постійно змінюватися – це визначальна риса творчості Валерія Шевчука. У часи еротичного буму письменник подає свою візію любові. “Кохання, за Шевчуком, – це сон, галюцинація, шок, метаморфози, перехід в інший вимір, але ніколи не марудне совання та постогнування за стіною...”¹⁰

Усі твори Валерія Шевчука вибудовують цілісну систему філософського осягнення буття людини в контексті української історії. Сам письменник так пише про завдання своєї творчості: “Наш розвиток як homo sapiens, має свою неповторну історію – людина створювала свій морально-етичний кодекс важко, переходячи через море бід, через жорстокість, дикість, біду, нещастя, водночас вона не забувала про розум, добротворення, красу, любов, віру, сподівання – всі оці тисячі років мільйони гинули, зводилися, будували і руйнували не тільки матеріальні цінності, але й себе, свою суть, свою духовну структуру – тільки при цій умові мій народ зміг вижити і скласти в сучасності живу, наявну реальність. Я хочу в міру сили своєї в цьому розібратися. Я хочу серйозно простежити оце зростання духовності історично. Не хочу вживати тільки рожевих чи тільки темних барв – бажаю у цій своїй мандрівці по віках бути максимально чесним. Той тип, який я вибрав для свого спостереження – людина неординарна. Але, як правило, вона не належить до вершителей долі, до сильних світу цього, вона з тих, про кого не пишуть монографій, однак, як мені здається, вона з тих, завдяки кому творилося те високе й добре, що гуманізує людську істоту, що підносить її. Отже, людина розумна, і її боротьба, війна із злом у собі, у навколишньому оточенні, де вона, можливо, не завжди перемагає, де вона навіть гине переможена – це

⁹ Оноре де Бальзак. Думки про мистецтво. – К.: Мистецтво, 1981. – С. 247.

¹⁰ Там же.

тоді, коли міра злого переходить у ній належні межі, але яка певною мірою спричинилася до того, що homo sapiens нашого народу все-таки історично переміг”.

Так живе і працює у нашому письменстві Валерій Шевчук – Людина, у якій надзвичайно цілісно поєдналася філософія долі і філософія творчості. Валерій Шевчук народився 20 серпня 1939 року у родині шевця у місті Житомирі. Батько заробляв на життя шиттям чобіт. Як пише в автобіографії Валерій Шевчук, батько “був великий трудівник, і я ніколи не пам’ятаю його при безділлі – і після роботи сидів на своєму пластмасовому стільці і шив взуття, бо жили ми дуже бідно. При роботі він дуже любив, щоб мати читала йому українську класику, улюбленими його письменниками були І.Нечуй-Левицький та Панас Мирний. Отак вони допізна засиджувалися: він шевцював. А мати йому читала”. Очевидно, ці читання пробудили у юнака любов до літератури.

У родині Шевчуків було двоє синів. Старший – Анатолій – був дуже хоровитий. Мав ревматизм і дитячий порок серця, через що йому доводилося цілими місяцями лежати в ліжку. Батько приносив з фабричної бібліотеки книжки. Анатолій докладно перечитав всього Золя, Бальзака. Зміст книжок детально переказував молодшому братові Валерію. У сьомому класі Анатолій написав повість і вислав у видавництво. Кожен епізод повісті брати обговорювали спільно, хоча писав старший брат.

У 1956 році до рук Валерія Шевчука випадково попала книжечка поезій Василя Чумака. Ця книжечка буквально потрясла юнака – він повикладав свої старі писання, а в альбомі написав заголовок – “Новий період”.

У 1956 році Валерій Шевчук закінчив 32-щ Житомирську школу (шість четвірок, одна трійка – з англійської мови, решта – п’ятірки). Спроба вступити у Львівський лісотехнічний інститут не принесла успіху. Після закінчення технічного училища 1957 року був посланий на роботу на бетонний завод. До Київського університету Валерій Шевчук вступив аж у наступному році. В “Автобіографії” він пише: “Вступити хотів я сказано, бо мене чекало восени військо на три роки, а я, як і мій дід по матері, мав (і маю) різко виявлений антимілітарний комплекс: усе військове, як і заняття металами, в мене викликало гостру негативну реакцію. Бог мені поспривав: я вступив. Пам’ятаю, приїхав у Житомир майже спустошений від переживань і відразу ж пішов на Михайлівську, де у взуттєвому ательє працював мій батько. Батько, побачивши мене, звівся зі свого пасатого стільця й німо дивився, геть побліднувши.

– Як? – спитав самими губами в напруженій тиші, яка запала в майстерні.

– Вступив, – так само пошепки відказав я.

І тут я побачив те, чого ніколи не бачив в житті: в батька покотилися по обличчю сльози. Вдруге він заплаче тоді, коли заарештують мого брата, – ці сльози були від щастя, а ті від розпачу. Але то буде в 1966 році”.

Валерій Шевчук тоді писав вірші і швидко влився в життя літературної богеми, серед якої виділялися – І. Драч, М. Вінграновський, І. Жиленко, В. Кравець, Н. Кашук, В. Підпалый та ін. “Жив я впроголодь, – згадує В. Шевчук, – вранці булочка із булочною на площі Толстого, вдень обід у студентській їдальні (жахливий, треба сказати), ввечері кілька пірижків у пірижковій на початку Хрещатика”.

У 1961 році дебютував оповіданням про Т. Шевченка “Настунька” у збірнику “Вінок Кобзареві”, що вийшов у Житомирі. З 60-х років Валерій Шевчук активно працює у прозовому жанрі. За 1961 рік написав близько 18 новел, за 1962 – близько 38. Одруження, служба в армії в Заполяр’ї, неподалік од Мурманська. Подійкували, що його (разом із Дроздом) було забрано в армію для перевиховання. Солдат, як пише сам В. Шевчук, із нього був нікудишній – такий, як Швейк. “Жилося мені серед брутальної солдатні психічно важко, але і в тому середовищі я знаходив собі приятелів чи прихильників”, – згадує письменник.

А далі все життя письменника – у літературі. Коротко працював у видавництві “Музична Україна”, але затриматися там не міг, бо вів себе аж надто незалежно. 1968 рік був знаменний тим, що письменник почав відходити від чистого реалізму, зануреного у побут, і звернувся до умовних форм.

У важкі сімдесяті роки Валерія Шевчука майже не друкували. Він “пішов у сімуду, тобто зачинився у башті з слонової кості, як її там називають, і продовжив там працювати, як умів та міг”. На той час у родині було дві доньки. Валерій Шевчук цілком присвятив себе дітям, науці та літературі. Писав – без жодної надії побачити ті речі надрукованими. Друзі, за винятком В. Яременка, Є. Поповича, Р. Корогодського, відвернулися. “Позаду залишилися літературна метушня, змагання, стосунки з видавництвами й періодикою, нервування, захоплення, натомість надійшла врівноважена дорослість. Можливо, про те й не варто писати, бо я тоді знав у своєму житті одне: щоденну працю без вихідних та відпусток; знав я і моменти високого духовного піднесення, яке допомагало мені жити”, – пише Валерій Шевчук.

Захоплення українською бароковою поезією допомогло письменникові відкрити цілий масив маловідомої або й невідомої нашої поезії, десь на сотню імен. “Переді мною відкривалося щось таке велике, дивовижне – ціла загублена культура, в якій я просто закохався, якою я вражався, захоплювався. Ця культура почала певною мірою впливати на мою прозу, а стиль мій, як я жартував, почав бароковіти” (з “Автобіографії” Валерія Шевчука).

Матеріально у цей час письменнику жилося вкрай суцужно. Знайти роботу людині з “чорного списку” було вкрай важко. Рятувало те, що дружина – “людина вкрай безкорислива і за донкіхотство та безгрошівність ніколи не гризла голови...” Ще на початку літературної діяльності Валерій Шевчук постановив собі раз і назавжди: жодного слова не написати проти сумління. І знову кілька слів з “Автобіографії”: “Загалом я йшов ва-банк:

або я здійсняся як митець натурально, яким є або повинен бути, або ж буду ніким. Мій улюблений у той час афоризм звучав так: “Музи треба служити, коли хочеш у мистецтві досягти якихось результатів. Коли ж перетвориш її на службу собі, вона помститься... Значу при цьому, я ніколи не був революціонером і хоч в якій доводилося жити бридкій системі, хоч вона ставилася до мене немилосердно й викинула мене з літературного процесу, я ніколи не воював супроти неї революційними методами і не тому, що боявся: ніколи не вірив у прогресивну суть революцій, вони, як і війни, не викликали в мене захоплення... Мав один олтар – мистецтво, і мені ближча була позиція митця у башті з слонової кістки, аніж письменника-революціонера, не кажучи вже про письменника-служака. Письменники ж служакі цілком ігнорували мене, а письменники-революціонери не спіримали також...”

Золотим часом письменника стали 80-і роки. Валерій Шевчук почав регулярно друкуватися. Були окремі роки, коли виходило по сім-вісім книжок.

Схематично творчість Валерія Шевчука можна поділити на два прозові плани: історичний та сучасний. Але такий поділ досить умовний, тому що у творчості письменника розриваються часо-просторові площини. Наприклад, у романі-епопеї (житомирській сазі) “Стежка в траві” естетичну структуру роману побудовано так, що переплітаються три поверхи буття. Із полону екзистенційної сірості намагаються втекти Волошинські. Переживає кризу інтелігенція, загнана обставинами у гострий кут. А над усім – пластично-вишукане мистецтво образних структур та узагальнень. Потреба польоту і необхідність тягнути щоденний віз знайшла своє відображення у всіх композиційно окреслених пластах цього роману.

У центр письменницьких обсервацій Валерій Шевчук завжди ставить людину – екзистенційно самодостатню, рефлектуючу, котра через болючі пошуки сенсу буття іде до самої себе. Письменник осмислює життєвий плин як незбагненну загадку. Він переконливо доводить, що узагальнений сенс людського існування вже колись було пережито і художньо відтворено в поезиї різних часів по-своєму. Валерій Шевчук, показуючи широку панораму сучасного життя, створює власну систему естетичного та світоглядного узагальнення, спираючись на глибинні зв’язки з минулими школами.

Філософська поліфонія характерна для більшості романів Валерія Шевчука. Це туго переплетені кілька мотивів: добро і зло, самотність і прагнення будь-що втекти, вирватися з неї, з кам’яних обіймів, які паралізують волю, виснажують, знищують людину. Якщо поняття добро-зло чітко розмежоване, то самотність є внутрішнім фронтом усередині самої людини.

“Отак ми й тягли наші дні, всі троє... тягли за собою власні клопоти, волочили хату нашу, тягли ночі, покірні і загалом спокійні люди, і так тривало доти, доки не настала пора нового вибуху. Я помітив цікаву закономірність: життя людське – то плин, загалом малоцікавий,

розмірений, навіть нудний. Банальне порівняння: життя – як ріка, але в цьому є щось тонко підмічене. Спокійно дзюркоче вона поміж каміння, тиха, мирна й лагідна, а заgrimіли грози, полилися дощі, і вона розливається, пиниться, каламутніє, рве греблі...” Так пише про свою візію життя Валерій Шевчук у “Житомирській сазі”.

Психологізм Шевчукової прози виключає контрастне розмежування “добра – зла”, бо в реальному світі людина стає носієм непростої мотивації вчинків. Його творчість філософськи поліфонічна. Письменник приходиться до важливого узагальнення: найстрашніша Бастілія – всередині людини. Наскрізним сюжетом усіх його творів став герць між добром і злом. Доброта часто виступає в ореолі жертвності. За добро треба платити високою ціною, нерідко – життям.

Уже в першому з циклу історичних оповідей романі “На полі смиренному” – Валерій Шевчук показує боріння людської душі – душі грішного Семена-затворника Печерського монастиря, яка поривається у світ широкий і проймається любов’ю до людини, світу природи, добротворення.

Любов – ось найвеличніша філософема життя, те, ради чого варто і потрібно жити. “Любов, донно, – єдина в світі правда, яку не зігреш, як крейдяний напис на дощці”, – говорить устами свого героя, гадаємо, сам письменник. Людині завжди були притаманні віра, необхідність опертя на дружнє плече, багатобарвні прояви духовних запитів, бажання пізнати свої вчинки. Вибір героя Валерія Шевчука буде завжди екзистенційним, але цей лет скеровується на вогник рідного дому.

У “Житомирській сазі” Сильвестр стає апологетом, свідомим носієм ідеї дому як єдиного духовного осередку. Саме він віднаходить стежку в траві як символ намисленого, омріяного ідеалу. Для поета було важливо, щоб у понятті стежки містилися й філософський ідеал родини, й естетичний. Стежка веде до клумби квітів, з якою пов’язано багато переживань.

Майже в усіх творах Валерія Шевчука на сучасну тематику (“Стежка в траві”, “Камінна луна”, “Двоє на березі”) відтворено атмосферу околиці міста середньої величини – Житомира. “Житомир для мене, – зізнається він в одному інтерв’ю, – місто, де тече моє Кастальське джерело. До речі, одна з моїх книг так і звалася: “Долина джерел”. У тій долині, біля річок Тетерева та Кам’янки, стоїть моя батьківська хата, де й написано більшість моїх творів. Там я будував свій “Дім на горі” – обитель свого духу, звідти взято багато тем для художніх творів. Буваю там часто, проводжу, здебільшого, літо. Житомиряни, на щастя, не впізнають мене в обличчя, більшість із них і не відає про моє існування, бо коли б було не так, то й незатишно мені б там було”.

Свої твори Валерій Шевчук часто називає історичною фантастикою – незважаючи на витворювану ним фактуру реалій епохи, фізично відчутну атмосферу життя минулого. Для письменника історична епоха є не

об'єктом художнього дослідження, а тільки тим історичним тлом, на якому розгортається не так зовнішня, як внутрішня “дія”.

Валерій Шевчук – перш за все мислитель. Його твори від звичайного ілюстрування епохи підносяться до рівня реконструкції ідеї чи концепції. Роман-триптих “Три листки за вікном” зображує внутрішні духовні виміри людини у переломні часи. Три листки з дерева – це три епохи: XVII, XVIII, XIX століття. Вже з назви триптиха мимоволі напрошується здогад про символічне значення числа “три”. Символи були і засобом освоєння людського життя, реальної дійсності. Перша частина повісті “Ілля Турчиновський” – це історія своєрідного шукача істини тієї далекої пори, якому символи стали ключами до відкриття суті людського буття. В основу повісті покладено мотив мандрів. Щоб пізнати себе і світ, необхідно було середньовічній людині вийти за межі свого часу. У цій повісті спрага пізнання світу настояна на довірі до людини і водночас жорстоко переслідувана страхом, який персоналізується в образі дивного старого чоловіка.

Валерій Шевчук прагне художньо розкрити складну внутрішню драму людини пізнього середньовіччя, яка розпинала світогляд на хресті роздвоєння. Спрага істини ніколи не покидає Турчиновського. Можливо, сам Ілля цих берегів не дістає, але пошуки істини продовжує його внук Петро, який діє у другій частині триптиха – в повісті “Петро Утеклий”. У ній дух ніби розполовинюється: одна частина втілюється ніби в образ Петра Турчиновського, людини Просвітництва, а друга – у дячка Савича.

Петро Турчиновський хоче віднайти істину. Герой твору ніби вирушає з минулого в майбутнє, прагнучи пізнати істину.

Третя частина – “Ліс людей”. У ній діє праправнук Петра Турчиновського, Кириак Автомонович Сатановський. Вірніше, не стільки діє, скільки спостерігає, зловтішаючись з виявів людської підлості, лиходійства, байдужості. Письменник свідомо обмежив сферу свого художнього дослідження середини XIX століття психологічним зображенням постаті одного з прижовквих листків з “лісу людей”. У книзі духовний злет кількох епох показано через психологію і світосприйняття звичайної людини.

У пошуках універсальної моделі світу Валерій Шевчук не прагне універсальної істини. Його герої проходять від знеособленого “ми” до власного “я”.

“Кожен чоловік шукає в житті відповідностей та віддзеркалення себе в інших. Часом він сам віддзеркалює, але зв'язок від того не порушується. Те, що говорить про спорідненість душ, – не марниця. Я довго над цим міркував: спорідненість душ – одна з найдійовіших форм боротьби людини з самотністю”, – так роздумує Хлопець із Дому на горі. Затишно у тому домі, зведеному руками вдумливого майстра. Цей дім нашої духовності закодований і енергетично витворений словом Валерія Шевчука.